

УДК 347.454

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.48>

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ

Маковій В.П.,
*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-6847-2309
e-mail: makoviy09@i.ua*

Маковій В.П. Істотні умови договорів в сфері будівництва автомобільних доріг.

Статтю присвячено вивченню істотних умов у змісті договорів у сфері будівництва автомобільних доріг з огляду на наявні наукові підходи, положення чинного законодавства й судову практику.

Здійснено аналіз сутності істотних умов договорів даного виду, а також їх перелік. Встановлено, що перелік істотних умов договорів у сфері будівництва автомобільних доріг має вичерпний характер, який може бути доповнений законодавством, сторонами та судом. До того ж визнано пріоритетною можливість перерахування переліку істотних умов в межах відповідної оферти стороною договору.

Дослідження предмету договору у сфері будівництва автомобільних доріг у площині дихотомічної пари «предмет-договір» створило передумови для підтримки позиції, за якою під таким сприймається результат будівельних робіт (інженерно-геологічних, топографо-геодезичних, гідрологічних, науково-дослідних та дослідно-конструкторських, будівельно-монтажних), тобто автомобільна дорога як складний об'єкт.

Вказано, що ціна договорів даного виду відображена у проектно-кошторисній документації й має бути класифікована за способом визначення та особливостями корегування. Строк виконання будівельних робіт може бути диференційованим з огляду на складові роботи згідно проектно-кошторисної документації. Зазначено щодо у випадку включення строку у перелік істотних умов положення про розумні строки застосованим бути не може. Здійснена класифікація строків та висловлені пропозиції щодо приведення у відповідність положень нормативно-правових актів в цій частині до термінології та вимог ЦК України.

Підтримано думку щодо включення в число істотних умов договору у сфері будівництва автомобільних доріг положень про відповідальність сторін за неналежне виконання чи невиконання обов'язків. Звернена увага на специфіку істотних умов у змісті договорів підряду та суміжного інвестиційного договору у сфері будівництва автомобільних доріг.

З огляду на значимість та специфіку реалізації договорів даного виду запропоновано можливість визначення переліку істотних умов у типовому договорі з урахуванням природи спеціальних договірних конструкцій у цій сфері.

Ключові слова: будівельна діяльність, договір підряду, інвестиційний договір, строк, цивільно-правова відповідальність, будівництво автомобільних доріг, спеціальні договірні конструкції, предмет договору, об'єкт договору.

Makovii V.P. Essential terms of contracts in the field of road construction.

The article is devoted to the study of essential terms in the content of contracts in the field of road construction with due regard to the existing scientific approaches, provisions of current legislation and case law.

The author analyzes the essence of the essential terms of contracts of this type and provides a list of such terms. The author establishes that the list of essential terms of road construction contracts is exhaustive and may be supplemented by legislation, parties and courts. In addition, the author recognizes

the possibility of listing the list of essential terms and conditions within the relevant offer by a party to the contract as a priority.

The study of the subject matter of a contract in the field of road construction in terms of the dichotomous “subject matter-contract” pair has created the prerequisites for supporting the position that the subject matter of a contract is understood as the result of construction works (engineering, geological, topographic, geodetic, hydrological, research and development, construction and installation works), i.e., a road as a complex object.

It is indicated that the price of contracts of this type is reflected in the design and estimate documentation and should be classified by the method of determination and peculiarities of adjustment. The term of construction works may be differentiated depending on the components of the work according to the design and estimate documentation. It is noted that if the term is included in the list of essential conditions, the provision on reasonable terms cannot be applied. The author classifies terms and makes proposals for bringing the provisions of legal acts in this part into line with the terminology and requirements of the Civil Code of Ukraine.

The author supports the idea of including provisions on the parties' liability for improper performance or non-performance of obligations among the essential terms of a contract in the field of road construction. Attention is drawn to the specifics of essential terms in the content of contractor agreements and related investment agreements in the field of road construction.

Given the importance and specifics of implementation of this type of contracts, the author suggests that it is possible to determine the list of essential terms in a standard contract with due regard for the nature of special contractual structures in this area.

Key words: construction activities, contractor agreement, investment agreement, term, civil liability, highway construction, special contractual structures, subject matter of the contract, object of the contract.

Постановка проблеми. Договори з виконання робіт завжди займали власну клітинку у множині інших договірних конструкцій, що пов'язане з їх вирізняльною правовою природою, специфікою реалізації змісту, спеціальним статусом сторін та низкою інших характерних саме для них рис. Цивільне законодавство України містить досить поширену регламентацію наведеної групи договорів, серед яких в межах предмету даного дослідження варто звернути увагу на договори з будівництва автомобільних доріг.

Виокремлення сфери застосування підрядних договорів у межах будівництва автомобільних доріг обумовлено низкою факторів, серед яких найбільш яскравим є питома вага застосування цих конструкцій у цивільному обороті, про що свідчать наявні статистичні дані. Так, згідно звіту Державного агентства автомобільних доріг України за 2021 рік було освоєно понад 135 млрд. грн., з яких на будівництво, реконструкцію, капітальний та поточний середній ремонт автомобільних доріг загального користування державного значення – майже 105 млрд. грн. [1], що однозначно свідчить про високий попит у вказаній сфері господарювання на такі договірні конструкції.

З урахуванням екзистенціальних викликів, котрі постали перед українським суспільством, одним з чільних завдань є відновлення інфраструктури, особливо в повоєнний період, де будівництво та реконструкція автомобільних доріг займає пріоритетне значення.

Стаття 638 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) унормовує таке вагоме поняття як істотні умови договору, що диференціюють значимість положень, щодо яких мають домовитися сторони для настання відповідних правових наслідків, пов'язаних укладенням договору. Більше того будь-які вади в змісті істотних умов, можуть бути передумовою до визнання договору неукладеним, недійсним чи його розірвання, що породжує нестабільність цивільного обороту та всього правопорядку.

Саме тому виникає потреба вивчення істотних умов у змісті підрядних договорів у сфері будівництва автомобільних доріг у контексті наявних наукових підходів, чинного законодавства й судової практики.

Стан опрацювання цієї проблематики проектується на здійсненні дослідження природи та змісту підрядних договорів (А.Б. Гриняк, В.К. Гуцуляк, І.І. Банасевич, М.С. Біленко, І.А. Коваленко, А.О. Недошовенко), характеристики окремих видів договорів підряду на будівництво автомобільних доріг (О.С. Бурлака, І.В. Турченко, С.В. Колесниченко) та деяких специфічних договірних відносин у цій сфері (С.В. Терещенко).

Безумовно, зазначені напрацювання свідчать про актуальність дослідження істотних умов у змісті підрядних договорів у сфері будівництва автомобільних доріг, на що буде звернена увага у цьому дослідженні.

Метою статті є вивчення істотних умов у змісті договорів у сфері будівництва автомобільних доріг з огляду на наявні наукові підходи, положення чинного законодавства й судову практику.

Виклад основного матеріалу. Положення цивільного законодавства містять доволі деталізовані норми, що регулюють як загальні підрядні відносини, так і різні види підрядних договорів. Крізь зміст положень ст. 638 ЦК України істотні умови підрядних договорів охоплюють положення щодо: 1) предмету договору; 2) умов, що визначені такими згідно закону; 3) умов, які є необхідними для даного виду договорів; 4) інші умови, які за заявою однієї із сторін мають бути обов'язково включені в зміст договору, тобто узгоджені як складові такого.

У літературі наявні спроби чіткого визначення переліку істотних умов з огляду на вид цивільно-правового договору, різновид нормативно-правового акту, особливості тої чи іншої спеціальної договірної конструкції. Так, пропонується виділяти безпосередньо істотні умови, які прямо в нормах визначені терміном «істотні». Окремою групою істотних умов за детермінацією є положення, щодо яких сторони оперують словосполученням «повинен містити», «повинен бути передбаченим», де самий підхід імперативності такого змісту договору передбачає включення до нього зазначених умов [2, с. 53-54]. При цьому варто погодитися, що перелік істотних умов має бути вичерпний, а значить поширений незакритий перелік таких положень, які мають бути у договорі, сприйматись в якості істотних сприйматись не може. Подібний висновок також впливає із наведеного в ст. 638 предикату, що перелік в законі істотних умов має певні межі. Висловлювання щодо однорідності та розширення переліку за таким критерієм словосполучення «інші умови» нівелює висловлені міркування. Більше того спростування можливості визнання в судовому порядку переліку істотних умов, як наслідок, визнання договору укладеним, доречно в літературі спростується з огляду на сутність судового захисту та меж поведінки суду в площині обрання того чи іншого способу захисту порушеного права [3, с. 57–59]. Дійсно, згідно абзац 2 ч. 2 ст. 16 ЦК України прямо вказує на право суду обрати спосіб захисту цивільного права або інтересу таким способом, який встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках, а ч. 2 ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) наділяє суд правом сформулювати такий спосіб захисту, який має відповідати критеріям ефективності та не суперечити закону. Отже, встановлення переліку істотних умов, з приводу яких сторони дійшли згоди, та визнання договору укладеним не суперечить наведеній стратегії захисту за даних обставин.

Цікавим є підхід, за яким здійснюється аналіз термінологічних категорій «належна форма договору з виконання робіт» та «належна форма досягнення згоди з істотних умов договору з виконання робіт» [4, с. 136–138], де звернена увага на пріоритетності перерахування істотних умов договору підряду у відповідній оферті посередництвом виключного переліку, що узгоджується з положеннями ст. 638 ЦК України та висловленими вище умовиводами.

Визначальною істотною умовою будь-якого цивільно-правового договору є умова про його предмет. У теорії цивільного права є різні думки щодо сприйняття сутності поняття предмет договору, зокрема у структурі дихотомічної моделі об'єкт-предмет цивільно-правового договору [13, с. 63], де пропонується предмет договору підряду сприймати через опосередковану поведінкою сторони договору щодо належного виконання визначених договором робіт, а об'єктом певне благо. За іншим підходом об'єктом договору є поведінка сторін, а предметом – певне благо, притому що обидва елемента сприймаються в якості істотних умов договору [6, с. 55-56]. І нарешті, третя позиція, згідно якої сутність предмету договору сприймається у його інтерполяції на значення та функції, які він виконує у цивільних правовідносинах, що надає можливість інтегрувати два попередні підходи, коли дане поняття охоплює як коло майнових об'єктів, так і сукупність прав та обов'язків відносно них, тобто фактично ототожнюючи предмет та об'єкт цивільно-правового договору [7, с. 184-185]. Вивчення нормативної частини договірної форми в межах чинного цивільного законодавства підтверджує саме другий підхід, особливо в частині, що стосується договорів, де предмет прямо вказаний. Така позиція також і узгоджується із загальноправовим підходом до співвідношення пари предмет-об'єкт та філософським сприйняття наведеної пари у контексті того чи іншого явища, де перше входить до другого.

Дотримуючись наведеної моделі сприйняття природи договору підряду у тривимірному поєднанні пари предмет-об'єкт, А.Б. Гриняк дотримується підходу, за яким предметом такого виду до-

говорів визнається саме відповідний юридичний наслідок – результат робіт як матеріалізований результат будівельної діяльності [8, с. 5]. Підтримує цю думку й С. Вавженчук, обґрунтовуючи її сприйняттям природи явища «робота-дія», що встановлює тісний зв'язок із суб'єктом її здійснення, а отже отожднюється із правовим статусом останнього й не підлягає відчуженню внаслідок реалізації змісту договору підряду, звідки неможливість сприйняття робіт в якості предмету [9, с. 13].

На думку І.В. Турченко, який розглядає предмет договору в якості сукупності дій по будівництву автомобільної дороги, головними ознаками останніх є такі: проєктування, будівництво, проведення допоміжних робіт, які супроводжують процес будівництва [10, с. 148-149]. Однак у іншому дослідженні він стає прихильником концепції унітарного (єдиного) предмету договору будівельного підряду у вигляді результату будівельних робіт, а не процесу здійснення відповідної діяльності [11, с. 110–114]. Вочевидь, з урахуванням викладеного вартим уваги є останній підхід з наділенням його ознакою комплексності або змішаності у предметі договору, яка віднайшла відображення у сприйнятті автомобільної дороги як майнового комплексу чи складної речі. Однак, необхідно погодитись, що комплексність предмету договору з будівництва автомобільної дороги полягає в поєднанні результатів робіт декількох видів, як-то: інженерно-геологічні, топографо-геодезичні, гідрологічні, науково-дослідні та дослідно-конструкторські, будівельно-монтажні тощо. Наведене цілком інтерполюється із сутності автомобільної дороги як лінійного комплексу інженерних споруд, призначеного для безперервного, безпечного та зручного руху транспортних засобів, що відображене у Законі України «Про автомобільні дороги». На додаток до викладеного необхідно погодитись, що визначальною рисою як договорів розглянутого виду, так і їх предмету є забезпечення ефективності використання передусім державного та комунального майна й задоволення інтересів значного числа споживачів у транспортних послугах, а також поєднання приватних та публічних інтересів, зокрема через різноманітні допоміжні договірні конструкції у цій сфері на прикладі концесії [12, с. 70].

Безумовно, якщо диференціювати предмет договору з будівництва автомобільних доріг, то його особливості будуть проявлятися з огляду на відповідні спеціальні договірні конструкції, що має місце у випадку укладення договорів про утримання автомобільних доріг, де визначальною є мета – забезпечення їх експлуатаційного стану відповідно до нормативно-правових актів, норм та стандартів.

З урахуванням змісту положень ст.ст. 875, 877 ЦК України в частині співвідношення сутності понять «ціна», «кошторис» та «проектно-кошторисна документація» необхідно надати перевагу включенню в перелік істотних умов договорів даного виду саме проектно-кошторисної документації, яка в охоплює два документа (кошторис та проектну документацію), кожен з яких має істотне значення для настання правових наслідків як в частині деталізації якісних характеристик ціни, так і предмету договору та його супутніх властивостей. При цьому положення ст. 6 Закону України «Про автомобільні дороги» деталізують умову про ціну в межах договорів про утримання автомобільних доріг, визначаючи порядок її корегування та застосування штрафних санкцій, хоча останнє скоріше варто віднести до виду цивільно-правової відповідальності за недотримання цієї умови стороною договору. Сама сутність корегування ціни корелює за аналогією з положеннями п. 22 Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2005 року № 668, якими пропонується передбачити порядок корегування договірної ціни при визначенні приблизного її значення через невизначеність та інші обставини, за яких встановити ціну остаточно неможливо.

Наступною істотною умовою даного виду договору є строк виконання будівельних робіт, який може бути диференційованим з огляду на складові роботи згідно проектно-кошторисної документації. Зазначене цілком узгоджується зі змістом ст. 846 ЦК України, яка говорить про загальний договірний строк для всього комплексу робіт, спрямованих на створення результату будівництва автомобільних доріг, та окремих видів робіт, які виконуються в межах відповідної проектно-кошторисної документації. Оскільки ціна є істотною умовою договорів у сфері будівництва автомобільних доріг, то ч. 2 ст. 845 ЦК України недоречно застосовувати, оскільки за таких умов не визначення ціни договору є підставою до визнання його неукладеним, а звідси й положення наведеної норми щодо права замовника вимагати виконання роботи у розумні строки застосовуватись не може. Хоча в літературі є суперечливий підхід, який свідчить про можливість застосування загалом до змісту підрядних договорів строку в якості істотної умови та одночасно моделі розумних строків згідно проаналізованої норми ЦК України [8, с. 6-7].

Необхідно звернути увагу на зазначені у ст. 6 Закону України «Про автомобільні дороги» вимоги до диференціації строку у договорах цього виду, де розглядаються строки початку та закінчення виконання робіт, що очевидно має сприйматись коректніше через визначену в ч. 2 ст. 251 ЦК України часову величину «термін». Разом з тим, у відповідності до п. 5 Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві вказана диференціація строків у цих договорах може бути подовжена, де пропонуються також гарантійні строки якості закінчених робіт (експлуатації об'єкта будівництва), а п. 17 детерміновані строки виконання етапів робіт та календарний графік їх виконання. При цьому судова практика на прикладі постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24 січня 2020 року в справі № 910/3362/18 свідчить про допущення судом випадків не включення в зміст договору підряду даного виду строків виконання певних етапів робіт, що не заважає застосувати наслідки невиконання обов'язку підрядника виконати всю роботу у рамках загального визначеного договором строку [13].

Раціональним та значимим є підхід до умов договору підряду як джерела виникнення суб'єктивних прав та обов'язків, як наслідок, визначення механізму покладення на винну особу цивільно-правової відповідальності. При цьому пропонуються відповідні зміни до чинного законодавства саме у контексті предмету даного дослідження, в якому окреслити форми та зміст цивільно-правової відповідальності саме у сфері будівництва доріг [14, с. 42-43]. Однак за іншого підходу така позиція спростовується посиланням на судову практику та достатністю наявних нормативно-правових приписів чинного цивільного та господарського законодавства з даного питання [15, с. 110-111], що вочевидь має бути спростованим. При цьому необхідно зазначити, що вказана особливість договорів підряду та суміжного інвестиційного договору у сфері будівництва автомобільних доріг буде проектуватись через відповідні істотні умови, що детермінують якісні та кількісні характеристики цивільно-правової відповідальності, які можуть за висловленою пропозицією бути відтворені у спеціальному законодавстві або ж обумовлені однією із сторін в якості таких умов з огляду на релевантні спеціальні договірні конструкції.

Безумовно, сторони можуть додатково передбачити ті чи інші умови для договорів у сфері будівництва автомобільних доріг, однак з огляду на їх значимість та специфіку реалізації варто розглянути можливість визначення переліку істотних умов у типовому договорі з огляду на різновид таких відносин.

Висновки. За наслідками проведеного дослідження висловлена думка, що перелік істотних умов договорів у сфері будівництва автомобільних доріг має вичерпний характер, який може бути доповнений законодавством, сторонами та судом. При цьому пріоритетним визнано можливість перерахування переліку істотних умов в межах відповідної оферти стороною договору.

Дослідження предмету договору у сфері будівництва автомобільних доріг у площині дихотомічної пари «предмет-договір» створило передумови для підтримки позиції, за якою під таким сприймається результат будівельних робіт (інженерно-геологічних, топографо-геодезичних, гідрологічних, науково-дослідних та дослідно-конструкторських, будівельно-монтажних), тобто автомобільна дорога як складний об'єкт.

Ціна договорів даного виду відображена у проектно-кошторисній документації й має бути класифікована за способом визначення та особливостями корегування. Строк виконання будівельних робіт може бути диференційованим з огляду на складові роботи згідно проектно-кошторисної документації. Зазначено щодо у випадку включення строку у перелік істотних умов положення про розумні строки застосованим бути не може. Здійснена класифікація строків та висловлені пропозиції щодо приведення у відповідність положень нормативно-правових актів в цій частині до термінології та вимог ЦК України. Вказано на неможливість розгляду в якості істотної умови загального строку виконання робіт, у той час як строки виконання окремих робіт до таких умов не віднесені.

Підтримано думку щодо включення в число істотних умов договору у сфері будівництва автомобільних доріг положень про відповідальність сторін за неналежне виконання чи невиконання обов'язків. З огляду на значимість та специфіку реалізації договорів даного виду запропоновано можливість визначення переліку істотних умов у типовому договорі з урахуванням природи спеціальних договірних конструкцій у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт Державного агентства автомобільних доріг України за 2021 рік. URL: <https://restoration.gov.ua/4489/zvity/49385/49386.pdf>. (дата звернення: 12.08.2024).
2. Пономарьова Т.С. Деякі аспекти розуміння переліку істотних умов договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Випуск 29: частина 2. Том 3. С. 51–54.
3. Недошовенко А. Судовий порядок укладання договору будівельного підряду. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 52–60.
4. Недошовенко А.О. Загальний і спеціальний порядок укладення договору будівельного підряду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Випуск 55. Том 1. С. 133–138.
5. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. № 4. С. 58–64.
6. Ільченко Г.О., Клименко С.В. Предмет та об'єкт як істотні умови договору страхування. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. № 1. С. 53–56.
7. Гудима М.М. До питання про поняття предмета цивільного договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Випуск 23. Частина 1. Том 1. С. 182–186.
8. Гриняк А. Договірне регулювання підрядних відносин у підприємницькій діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 9. С. 3–7.
9. Вавженчук С. Істотні умови договору будівельного підряду. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 9–13.
10. Турченко В.І. Договірна відповідальність у сфері будівництва доріг. *Наше право*. 2022. № 4. С. 143–150.
11. Турченко І.В. Договір підряду на будівництво (капітальний ремонт, реконструкцію) автомобільної дороги за цивільним законодавством України. Дис...докт.філ. за спец. 081. Харків, 2023. 253 с.
12. Бурлака О.С. Правова природа договору на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 45. С. 68–71.
13. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24 січня 2020 року в справі № 910/3362/18. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87426643> (дата звернення: 12.08.2024).
14. Колесниченко С.В. Договірна відповідальність у сфері будівництва доріг. *Часопис цивілістики*. 2023. Вип. 51. С. 40–44.
15. Недошовенко А.О. Укладання, зміна та розірвання договору будівельного підряду: Дис... докт.філ. за спец. 081. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. 244 с.